

Fikzioaren argia

Inoiz baino beharrezkoagoa zaigu fikzioa, egiara gerturatu nahi bada.

«Politikariek etengabe darabilte gezurra. Sare sozialetan ere nonahi». New Yorkeko udal liburutegiko bulegotik mintzo da Kirmen Uribe idazlea, Cullman bekaren egonaldian dela. «Horregatik, egiantz jarri dugu fokua [sortzaileok]. Ez egia handi eta salbatzaileetara, horiek ez daude jada, baizik eta gizabanakoak bilatzen dituen egietara: nola bizi da jendea, zer sentitzen du». Eta bazterretan dago egia, dio. Beste identitate, beste izateetan. Halako gaiak lantzen dituzte punta-puntako idazle amerikarrek.

Bazterra, baina, fokua diametroaren arabera da. Eta sarri parean duen hori itsutzen du fokua, eta hala erretratatu. Itsu.

Fikzioaren begia

Orain mende erdi papereratu zuten bestea Ramon Saizarbitoriak eta Txillardegik; *Egunero hasten delako* eleberri mugarriarekin lehenak, *Elsa Scheelen* nobela polemikoarekin bigarrenak. Emakumea bietan protagonista, aurrenekoz euskal letretan.

Ilunari argia eman ziotela irakurri dugu urteurrenaren harira, 2019an; argiaren eremua zabaldu zutela. Eta zabaldu zuten, zinez, garaiko kritikak lekuko. Ardatza mugitu gabe jardun zuten, baina. Hala dio Iratxe Retolaza EHUko irakasleak *Berria*-n:

Elsa eta Gisele protagonista dira, baina ez dira ahotsa. Normala den bezala, narratzaile baten galbahetik pasatuta daude, eta, neutrotzat joa den arren, narratzaile hori maskulinoa da. Bere ahotsaren bitartez irakurleari zuzenean hitz egiten dion lehen emakume ahotsa, gure nobelagintza modernoan, [Arantxa Urretabizkaiaren] *Zergatik panpox*-ekoa da.

Urtemugek erakusten dituzte mugarrien itzalak. Egun oraindik non dugun ardatza.

Fikzioaren hegia

Kontatzearekin ez baita aski. Erdigunean dagoenak ez due-lako hegia bere sentitzen, ez bada erdigunetik kontatzen.

Emakume bertsozaleok, eta emakumeok oro har, ez dugu arazorik gizon bertsolari batekin identifikatzeko. Gizonezkoak, aldiz, ez dira emakume batekin identifikatzen, normalean.

Maialen Lujanbio bertsolariaren hitzak dira, EHUK eta Bertsozale Elkarteak egindako *Bertsolaritzaren azterketa soziologikoa 2015-2018* ikerketaren harira 2019an JAKINEK plazaratutako zenbaki monografikoan. Argigarria zaio ikerketak utzitako honako argazkia: bertsozaleei hamar bertsolari kuttunenez galdetuta, bertsozale gizonek Amets Arzallus aukeratu dute lehen postuan, bigarren Maialen Lujanbio, eta ez dago zerrendan beste emakume bertsolaririk. Bertsozale emakumeek, aldiz, Lujanbio dute gustukoen, eta Miren Amuriza eta Nerea Ibartzabal ere ageri dira hamarreko zerrenda horretan.

Niretzako oso esanguratsua izan da datu hori. Emakumeak nire alde daudela entzuten pasa dut bizitza osoa: emakumeei zu gustatzen zataizkie, finalean bakarra zarenez beraien ordezkaria zara... Hori ez dut gaizki bizi izan, arduraz bai, eta egia da emakume asko nire alde daudela, nirekin identifikatzen direlako. Baina esaten ez dena da beste guztiak, gizonak oro har, gizon bertsolariekin identifikatzen direla. Eta hori ez da ikusten, neutroak direlako.

Erdigunetik egiten denean zaie baliagarria, egia. Zaigu mugarria.

Fikzioaren aurpegia

Bere pintzela du erdigune Isabel Bakedano margolariak. Pintzela begi.

Irudikapen hori sortzen zaio Bilboko Arte Ederren Museoan dabilenari, bere borondatearen kontra Bakedanori eskainitako lehen atzerabegirakoan. Erretratututako hainbat pertsonaia bizkarrez ageri baitira koadroetan: Iruñeko autobus geltoki zaharrean dagoen emakume bakartia, modeloari begira lanean ari den artista, berokia jantzita duen bikotea, leihotik so diren ama-alabak...

Bere albora ekartzen zaitu, bere itzalpetik begiratzeko prest bazaude. Bere erdigunetik.

Izan ere, bildumagile eta arte-aditu gutxi batzuek miretsia baina erakundeek ahaztua, «barrura» begira lan egin zuela diote komisarioek. Plazari bizkar emanda, bere erretratutuetako anitzek bezala. «Bakedanok laster utzi zion margolanei sinadura eta data ezartzeari; inoiz ez zuen ospea bilatu, pinturaren ariketa hutsa baizik».

Plazatik erauzi nahi balu bezala. Ez ote zitzaion ikusle molde baten begirada itsugarri, nekagarri.

Fikzioaren ikuspegia

Munduan nire lekua aurkitzeko ateratzen dizkiot argazkiak neure buruari.

Vivian Maier argazkilariaren hitzak dira, Anne Morin komisarioak ahoratuta Donostiako Tabakalerako argazkilariari eskainitako erakusketan. Maierren autoerretratuetan ikusten da esaldiaren oihartzuna: kaleko ispilu nahiz isletan ageri da Maier, maiz ikusleari begira. Bere buruari begira.

«Kontuan izan behar da Maierek ez zuela, nolabait, identitate bat izateko aukerarik: umezaina zen, emakumea, klase apalekoa eta immigrantea, ez zuen pertsona izaterik garai hartako gizarte estatubatuarrarentzat», azpimarratu zuen aurkezpenean komisarioak. «Eta uste dut autoerretreatuak egiten tematu zela 'ni hemen nago orain' berresteko».

Argazki makinak bihurtzen zuen bera begi eta argi. Egia.

Eta bera bezalako pertsonak erretratzen zituen, hau da, periferiakoak, identitaterik ez dutenak. Bazterreko auzoak interesatzen zaizkio.

Norberarena bezain egia zirelako Maierrantzat, norbera bezain itzaleko. Kontatu beharrekoak. Izan bazirelako, ikusi ez arren.

Fikzioaren adabakia

Erdigunea zarenean, aldiz, mundua ei duzu begira, zurekoztat duzun mundua.

«Donostiaz dudan ikuspegia aurkeztu nahi diot munduari». Hala iragarri zuen Woody Allen zinegileak Gipuzkoako errodatean egindako filmaren aurkezpenean. Bertan pilotutako kazetariak errepikatu zituzten bere asmoak, Allenek gugan begiak jarri izana aski albiste delakoan, nonbait. Gu beste bihurtuta ere bere argipean.

«Ez dut New Yorketik alde egitea maite», aitortu zuen Allenek, ordea. Baina, kanpora *atera behar* horretan, Zinemaldiko bisitetatik ezagutzen zuen Donostian kokatutako gidoia idatzi zuen; propio, «udako egonaldia aprobeztatzeko».

Ken Loach zinegilea ere izan da Donostia Zinemaldian.

Zinemagileek ez dute erabakitzen zein pelikula egingo den, ezta gidoilariak ere. Erabakitzen dute inbertitzaile pribatuek, banatzaileak, institutuek, erakundeek eta telebistek. Haietako batek ere ez du film erradikalik nahi, sistemaren parte direlako. Dirua izango dute finantzatzeko komedia erromatikoak, zientzia fikzioa eta superheroien pelikulak, baina ez besterik. *Establishment*-a dira.

Bada, Woody Allenek Donostiaz duen «paradisuaeren ikuspegia» plazaratuko duela aurreratu zuen: zinemaldian kokatutako komedia erromantikoa.

Fikzioaren argia dirutan itzulia.

Fikzioaren larria

Fokua piztu zuen Bernardo Atxagak, «nahita». Non eta Madrilen, han baitzen *Soinujolearen semea* nobela pelikula bihurtuta aurkezten. «Altsasuko auziaz idazteko asmoa dut», iragarri zuen; ezusteko suziria hango begi-belarrietan.

Madrilgo kazetariak irudikatzen zioten Euskal Herriko 'bake' aroaren kontrapuntu gisa egin zuen iragarpena, Euskadi Irratian gero aitortu zuenez. Eta lortu zuen: Espainiaren aitortza ere baduen idazle euskaldun horrek –zeinak handik hilabete batzuetara Espainiako Letren Sari Nazionala ere jasoko zuen– fikzioaren fokua paratuko du Altsasuko auzian, zioten titularrek.

Egia bat fikziora ekartzea baino egiagorik ez baita maiz. Horra titularraren garrantzia.

«Kazetaritzak kasu bat hartu eta azaldu egiten du, bakana balitz bezala», zehaztu zuen Atxagak irratian.

Literaturak egin dezakeena da, edo egin nahi duena da, kasu bakar hori hartu eta eredu bihurtu. Hau gertatu zen, eredu baten arabera. Literaturak hor atzean dagoena erakutsi behar du; esaterako, gezurra esateko eredu bat dagoela, krudelkeria bat.

Egia nola, gezurra ere argizatzen baitu fikzioak.

Fikzioaren haragia

Hezur-haragizko egiak direlako fikzioaren mamia.

«Gu ez gara kazetariak, soziologoak. Antzerkilariak gara». Ximun Fuchs *Zaldi urdina* antzezlanaren zuzendariaren

ohartarazpena da. «Eta material horretatik ahal den haragi gehien ateratzea da gure lana, hurbiltzea; pertsonak baitira hori bizi izan dutenak».

Euskal Herrian heroinak utzitako lorratza azaleratzeko sortu dute Artedrama, Axut eta Dejabu Panpin Laborategia konpainiek *Zaldi urdina* obra. Atzean geratu denaz jarduteko. «Guk berriz ateratzen dugu gaia. Gure lanaren parte da; gure historia jasotzea eta komunitatean plazaratzea».

Egia bat gorpuzten baitu antzerkiak, fikziotik biziberritze-ko. Ukitzeko.

Antzerkiak, arteak, hor egin dezakeena zerbait urratzea da, zau-riak berriz josi ahal izateko, usteltzen utzi gabe.

Fikzioaren argiak ere argizatzen duelako ikuslearen begia, ikusleen memoria, bizi izandakoaren egia itzaliak.

Fikzio berria

Horregatik sortu, munduari ertzeratuta lotzeko.

«Idazten dudan guztia dago bizi dudan eta bizi naizen munduari lotuta». Eider Rodriguez idazlea unibertsitateko bulegoan da.

Literatura lotuta dago [munduaren] taupada horrekin. Hori jaso, eta ipuin edo narratibaren bidez moldatuta itzultzen du mundura. Bihotz moduko bat da: odol hori jasotzen du kanpo mundutik, fikzioaren bidez garbitzen du edo beste bizi bat ematen dio, eta aldatuta munduraten du.

Horregatik fikzioari lotu, mundua birsortzeko.

«Batzuek oraindik sinesten dugu egiten dugunak sortzen dituela mundua begiratzeko era desberdinak». Bilboko Carreras Mugica galerian ipinitako erakusketaren bueltan ari da hausnarrean Asier Mendizabal artista. «Edo gutxienez artelanek eraman gaitzaketela geure buruari galdetzera ea nola eratzen diren mundu ikuskera horiek».

Hitz, lohi, hots, harri, haragi nahiz irudi bilakatuta, birko-
katzen gaituelako sorkuntzak, fikzioak. Baita bestea norbera
denean eta norbera erdigunea denean ere. Fikziotik argizta-
tzen dugulako egia, gorpuzten dugulako sortzen duen itzala.
Begirada.

Bizitza bera, dio Esther Ferrer artistak, Tabakalerako 2, 3,
5, 7, 11, 13, 17, 19, 23... bere erakusketatik.

Sormenak, ooren gainera, bizitza bizitzen laguntzen baitu. 🍷